

PAVEL VODIČKA

Kavalíři, puritáni, královrazi

ANGLICKÁ OBČANSKÁ VÁLKA
1642–1649

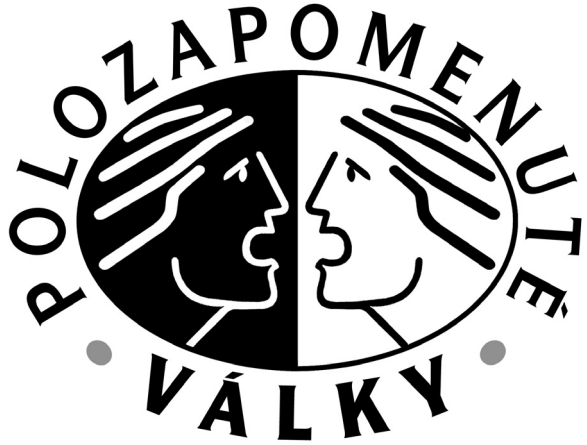
EPOCHA

POLOZAPOMENUTÉ
EDICE
Polozapomenuté
války
VÁLKY

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY.

EDICE

PAVEL VODIČKA

Kavalíři, puritáni, královrazi

ANGLICKÁ
OBČANSKÁ VÁLKA
1642-1649

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

MĚSTO
LETOHRAD
MĚSTO LITERATURY FAKTU

Copyright © Pavel Vodička, 2009

Cover © Karel Kárász, 2009

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2009

ISBN 978-80-7425-013-2

OBSAH

ÚVODNÍ SLOVO	11
PROLOG.....	13
I. SKOTSKÁ REBELIE.....	21
Obránci <i>Covenantu</i>	23
Straffordův plán.....	28
Koruna proti <i>covenanterům</i>	30
Dlouhý parlament.....	32
Straffordův konec	33
Irské povstání	35
Boj o armádu.....	37
Pokus o zatčení opozičních předáků	38
II. KDO ZACHRÁNÍ MONARCHII?.....	41
Irští povstalci v boji proti dublinské vládě	42
Skotská intervence v severním Irsku	44
Na prahu občanské války.....	46
Ztráta loďstva.....	48
Neochota ke smíru	49
Formování armád.....	51
Vyhlášení války parlamentu	53
Rojalisté a parlamentariáni	55
III. VE JMÉNU KRÁLE.....	61
Útrapy civilního obyvatelstva	66
Edgehill	68
IV. VÁLKA, NEBO MÍR?.....	75
Turnham Green.....	78
Konfederace z Kilkenny.....	80
Rojalistická a parlamentní armáda v letech 1642/1643.....	81
Spojenci a nepřátelé	84
Strategie rojalistů.....	86

V. OXFORD A LONDÝN	89
Londýn	94
VI. OD PORÁŽKY K VÍTĚZSTVÍ	99
Dobytí Cirencesteru	102
Hoptonovo tažení	103
William Waller	105
Konec mírových jednání	106
Boje v Midlands	107
Obléhání Readingu	109
Stratton	112
Rojalistická ofenziva v jihozápadní Anglii	113
Lansdown a Roundway Down	114
Adwalton Moor	119
VII. BRISTOL A GLOUCESTER	121
Parlament v defenzivě	123
Obléhání Gloucesteru	125
První bitva u Newbury	127
VIII. RISKANTNÍ SPOJENECTVÍ	133
Východní asociace proti Newcastleovi	135
Slabost soupeřů	139
Hopton versus Waller	140
IX. PŘÍCHOD SKOTŮ	143
Byronova protiofenziva v Cheshire	147
Newark	151
Cheriton Wood	152
Boje v Yorkshire	155
Ruprechtova protiofenziva v Lancashire	158
Obléhání Lyme	159
Cropredy Bridge	161
Marston Moor	163
X. ÚSPĚCHY A NEZDARY	171
Wilmotovo spiknutí	175
Rozpory v parlamentním táboře	177
Podzimní válečná kampaň v roce 1644	178
Druhá bitva u Newbury	179

XI. NEW MODEL ARMY	185
Západní armáda	190
New Model Army	192
XII. MONTROSE A COVENANTEŘI	197
Inverlochy	201
Auldearn a Alford	204
Kilsyth	206
Philiphaugh	208
XIII. KLAM SEBEDŮVĚRY	213
Dobytí Leicesteru	216
Naseby	218
XIV. KONEC KAVALÍRŮ	225
Langport	227
Zklamané naděje	229
Pád Bristolu	231
Rowton Heath	233
Dobytí Basing House	235
Rozklad královské armády	237
XV. VÍTĚZOVÉ A PORAŽENÍ	239
Agonie rojalistů	241
Hledání spojenců	242
Konec Západní armády	243
Stow on the Wold	245
Kapitulace Koruny	246
XVI. KRÁL, POLITICI A GENERÁLOVÉ	249
Kapitulace Oxfordu	251
Sílicí nespokojenost s vládou parlamentu	252
Vyjednávání v Newcastlu	253
Karel I. v moci parlamentu	253
Ormondova rezignace	254
XVII. ARMÁDA A LEVELLEŘI	257
Únos Karla I. z Holdenby House	259
Armáda versus parlament	260
Snaha armády o vyrovnání s Korunou	261
Jednání v Putney	262

XVIII. OCHRÁNCI KORUNY	265
Nepokoje v zemi	267
Oblehání Colchesteru	269
Hamiltonovo tažení	270
XIX. SMRT KRÁLE	277
EPILOG	285
Chronologická tabulka hlavních událostí	293
Literatura	296

ÚVODNÍ SLOVO

První polovina 17. století byla pestrá a složitou mozaikou historických procesů a událostí. Anglii za vlády Jakuba I. a Karla I. sužovaly spory mezi Korunou a parlamentem, konfrontace odlišných způsobů života a kultury Angličanů, Skotů a Irů a střetávání nejrůznějších náboženských představ anglikánů, puritánů a katolíků. Kombinace vnitřních potíží i vnějších vlivů měla za následek revoluci a občanskou válku, která vyvrcholila popravou krále a vyhlášením republiky.

Anglická občanská válka poutá dlouhodobě zájem britských i amerických historiků. Mé rozhodnutí přiblížit čtenářům průběh tohoto konfliktu ovlivnila skutečnost, že česká historiografie toto téma doposud téměř přehlížela. Hlavní pozornost jsem věnoval charakteru a průběhu válečných operací parlamentní a rojalistické armády v Anglii, s přihlédnutím k událostem ve Skotsku a v Irsku. Snaha poskytnout ucelený přehled událostí mě přiměla k doplnění výkladu o základní politické, ekonomické a náboženské příčiny a souvislosti konfliktu. Kniha pochopitelně nepostihuje všechny události a problémy, které v tomto období nastaly, v takovém případě by musela být několikanásobně rozsáhlejší. Přesto doufám, že se mi podařilo nastínit to nejdůležitější, co se během anglické občanské války odehrálo.

Závěrem bych rád poděkoval všem, kteří mě podporovali v době, kdy jsem dokončoval práci na textu. Zvláštní dík patří doc. PhDr. Martinu Kovářovi, Ph. D., řediteli Ústavu světových dějin FF UK v Praze, bez jehož přispění by tato kniha nevznikla.

Pavel Vodička

Prolog

Dne 27. března 1625 zemřel král Anglie, Skotska a Irska, Jakub I. Stuart. Necelé tři hodiny poté byl v Theobalds prohlášen jeho nástupcem princ Karel, panovníkův druhorozený syn. Nový král dával od počátku najevo, že bude vládnout jinak než jeho otec. U dvora zavedl přísnou disciplínu a řád a zbavil ho nežádoucích příživníků. Angličané oceňovali, že se ve Whitehallu „*změnilo klima ... a rychle vymizela jakubovská ošuntělost, zpusťlost a korupce*“. Panovník nemarnil čas a svědomitě se věnoval svým povinnostem. Většina dvořanů a diplomatů byla Karlem I. nadšena. „*Lze očekávat,*“ napsal toskánský vyslanec Amerigo Salvetti, „*že nový panovník bude vládnout moudře.*“ Naděje, s níž vzhlíželi k nástupci Jakuba I., se však nevyplnila.

Na první pohled prospěšnou změnu image dvora doprovázela stupňující se nepřístupnost a izolovanost krále vůči okolnímu dění, v důsledku čehož docházelo k četným nedorozuměním. Karel I. opustil roli usmiřovatele, kterou hrál jeho otec v mezinárodních vztazích. Anglie se chystala do války proti Španělsku, později i proti Francii. Koruna (vláda v čele s panovníkem) přitom využívala svých výsadních práv (prerogativ) v ještě větší míře, než tomu bylo za časů Jakuba I. (1603–1625) nebo Alžběty I. Tudorovny (1558–1603). Parlament i další představitelé „politického národa“ se začali obávat ztráty svobod a privilegií. Nelibost budil také Karlův postoj k náboženským záležitostem, zejména snaha nastolit církevní uniformitu. Neuspěl ani jako vládce ve Skotsku, jeho neohrabaná a nepružná politika tam měla katastrofální následky.

V červnu 1625, krátce před svou korunovací, Karel I. svolal parlament. Doufal, že se mu podaří přesvědčit zákonodárce, aby odhlasovali peníze na válečné tažení proti Španělsku. V tom se však hluboce zmýlil, neboť mezi poslanci a lordy převládala nechuť zavléci Anglii do nákladné války v Evropě. Nedůvěru vůči Koruně posiloval panovníkův „katolický“ sňatek s francouzskou princeznou Jindřiškou Marií, sestrou Ludvíka XIII., a neochota krále vysvětlit své politické záměry. Parlament proto odmítl vyhovět žádosti Koruny o subsidie. Karel I. se přesto rozhodl zahájit válku bez dostatečného finančního zajištění, což mělo katastrofální následky; námořní výprava proti Cádizu skončila naprostým fiaskem.

A tak v prosinci 1625 zoufalá vojenská situace donutila panovníka opět svolat parlament a znovu požádat o peníze. Vlna kritiky se tentokrát snesla na králova oblíbence George Villierse, prvního vévodu

z Buckinghamu, který nesl hlavní vinu za nedávné porážky. Poslanci odmítli hlasovat o subsidiích, dokud nebudou projednány jejich stížnosti; Buckingham musel čelit obvinění z velezrady. Odpověď krále na sebe nenechala dlouho čekat. V červnu 1626 parlament rozpustil.

Panovníkův ukvapený krok se od počátku jevil jako velká chyba; Koruna se totiž ocitla na pokraji bankrotu. Vzhledem k tomu, že Karel I. nehodlal ukončit válku se Španělskem, musel činit zoufalá opatření, aby finanční krizi odvrátil. V mnoha ohledech se přitom jednalo o kroky, které překračovaly „hranu zákona“. Největší odpor vyvolávaly tzv. nucené půjčky (Forced Loans). V roce 1627 Karel I. ve snaze pomoci francouzským hugenotům vyhlásil válku Francii, což byl s ohledem

Král Karel I.

na finanční tíseň Koruny nesmírně riskantní krok. Do čela královských oddílů jmenoval nenáviděného Buckinghamu. Jeho plán prolomit obležení La Rochelle se od počátku nevyvíjel dobře. Jen při dobývání ostrova Ré ztratil vévoda více než polovinu armády (4000 mužů), přičemž anglické jednotky trpěly nedostatkem peněz, zásob a munice. V říjnu 1627 byla celá operace odvolána a zbytky Buckinghamovy armády se vrátily zpět do Anglie.

Panovníkovi nezbyvala jiná možnost než svolat parlament znovu. Doufal, že poslanci odhlasují subsidie k financování další výpravy proti Francii. Zákodárci sice poskytli Koruně 350 000 liber, ale pouze pod podmínkou projednání jejich stížností. Opozice si navíc vynutila přijetí tzv. Petice práv (*Petition of Rights*), jež měla zamezit tomu, aby Koruna zneužívala svá práva, jak tomu bylo v minulosti (výběr daní bez parlamentního souhlasu, tzv. nucené půjčky atd.). Když Karel I. projevil s dokumentem formální souhlas, Dolní sněmovna poskytla Koruně peníze na válečné tažení proti Francii. Tím však spory mezi parlamentem a panovníkem neskončily.

Karel I. vystupoval jako nejvyšší představitel a ochránce anglikánské církve (*Church of England*). Přestava, že bude diktovat náboženskou politiku v Anglii, Skotsku a Irsku, byla nesmírně lákavá, ale navzdory neustávajícímu úsilí vnutit poddaným anglikánskou víru, rostl počet těch, kteří se oficiální církvi vzdalovali. Úsilí nastolit řád a uniformitu se stále častěji setkávalo s odporem. Největší nebezpečí hrozilo ze strany puritánského hnutí. Jeho stoupenci, puritáni (z latinského puritas, čistota), prosazovali očistu *Church of England* v protestantském duchu (někdy se hovořilo o „druhé reformaci“). Ostře kritizovali anglikánské duchovní obřady, zejména používání symbolu kříže při křtu a užívání prstenů při uzavírání manželství. Zároveň požadovali, aby duchovní byli zbožnější a vzdělanější a aby nemuseli nosit kněžská roucha. Ačkoli většina z nich nepožadovala odluku církve od státu (jako pozdější independenti) nebo zrušení episkopátu (jako presbyteriáni, přívrženci reformního učení Jana Kalvína (1509–1564), kteří se stavěli proti existenci církevní hierarchie a usilovali o vnitřní správu církve svobodně volenými sbory starších), Karel I. neměl pro zastávce „druhé reformace“ žádné pochopení. Zastával názor, že „*puritanismus je nejlepší cestou k profanaci [náboženství]*“. Puritáni navíc odsuzovali panovníkovu náklonnost k arminianánům, menšinové skupině uvnitř anglikánské církve. Jejich bohoslužby se vyznačovaly velkou okázalostí, což vyvolávalo reminiscence na katolicismus; mnozí v takovém počínání viděli pokus o zvrácení reformace. Jedním z nejbližších rádců krále v duchovních záležitostech se stal William Laud, jehož představy o povaze a charakteru *Church of England* budily značné pohoršení.

Hlavní příčinou roztržky mezi parlamentem a panovníkem se stala náboženská politika Koruny. V únoru 1629 puritánská opozice v Dolní

sněmovně vystupňovala útoky proti „laudiánům“ a odsoudila „zhoubné šíření arminianismu“. V napjaté atmosféře, která neměla daleko k hysterii, zákonodárci schválili tři rezoluce, z nichž zaznívala doposud nejostřejší kritika Koruny. Karel I. byl rozhořčen na nejvyšší míru. Ve vzteku nad „neuctivým a pobuřujícím“ chováním poslanců nařídil zatknout a uvěznit mluvčího opozice sira Johna Eliota a 4. března 1629 parlament rozpustil.

Následujících jedenáct let (1629–1640) vládl král bez parlamentu. Přetrvávající finanční problémy ho donutily uzavřít mír s Francií (1629) a se Španělskem (1630). Koruna pokračovala ve výběru cel bez parlamentního souhlasu a navíc oživila zastaralé zákony, které jí měly napomoci získat další příjmy. Nepopulární byla zejména loďní daň, kterou dříve platila přímořská města a hrabství a z jejíhož výtěžku se hradily náklady na námořní flotilu a obranu pobřeží, neboť ji musela platit i hrabství ve vnitrozemí. Vláda prodávala monopoly a udělila pokuty všem vlastníkům půdy, jejíž výnos činil 40 liber ročně, a přitom si nekoupili rytířský titul. Většina těchto opatření se nesetkala s vážnějším odporem; někteří bývalí odpůrci Koruny dokonce aktivně spolupracovali s královskými úředníky. Na druhé straně nelze tvrdit, že veškeré kroky Karla I. byly přijímány zcela bez výhrad. Nelibost se šířila v obchodních kruzích, které se cítily poškozeny prodejem monopolů, ale i v řadách venkovské šlechty (*gentry*), jež se obávala ztráty svobod a privilegií.

V průběhu třicátých let dosáhla Koruna výrazných úspěchů v Irsku. V lednu 1632 panovník jmenoval Thomase Wentwortha, pozdějšího hraběte ze Straffordu, irským místokrálem (Lord Deputy of Ireland). Wentworth byl inteligentní, energický a schopný muž. Jeho vláda se v mnoha ohledech zdála velmi úspěšná. Obratně využíval nevráživosti mezi katolickými Iry, staroangličany (potomky kolonistů z předalžbětinských časů) a novoangličany (protestantskými vlastníky půdy, kteří na přelomu 16. a 17. století kolonizovali Ulster a Munster). Na sklonku třicátých let se mu podařilo zdvojnásobit příjmy, které plynuly do královské pokladny, a upevnit moc Koruny v Irsku. Dokázal prosadit reformu *Irish Church*, čímž položil základy k vytvoření jednotné církve v rámci monarchie. Avšak skutečnost, že Wentworth zároveň nebral ohledy na zájmy Irů, staroangličanů a novoangličanů, stmelila katolíky i protestanty, na první pohled nepřirozené spojence, v odporu proti Londýnu. Panovník ale tuto hrozbu ignoroval.

Mnohem závažnější důsledky měla podpora, kterou Karel I. poskytoval Williamu Laudovi. Hlavní nebezpečí spočívalo v tom, že arminiánská náboženská doktrína prosazovaná Laudem představovala protiklad vůči umírněnému kalvinismu, jež vyznávala většina Angličanů. Po Laudově nástupu na arcibiskupský stolec v Canterbury (1633) se vystupňovalo pronásledování puritánů. Nový arcibiskup je pokládal za vlky, „kteří se musí držet za uši“. Laud se snažil omezit činnost puritánských kazatelů, například zaváděním rituálů, které byly neslučitelné s puritánskými zvyklostmi. Angličany pobuřovala také činnost církevních soudů, které vyměřovaly tresty za páchání hříchů, přičemž nečinily rozdíly při jednání s lidmi z různých sociálních skupin. Přísné tresty hrozily mužům i ženám, duchovním i laikům, aristokratům i neurozeným.

Laud všemožně usiloval o posílení autority kléru. Na uprázdněná místa biskupů dosazoval kandidáty, kteří naplňovali panovníkovu představu o reformované Church of England. Duchovní zastávali funkce smířčích soudců, řada z nich zasedala v Tajné radě. „Laudiáni“ měli podle názoru mnoha současníků v držení nejlepší a nejvýnosnějších církevní úřady v zemi. Jejich náboženská doktrína kladla důraz na sakramentální a ceremoniální aspekty bohoslužby. Kněží museli kázat v komžích, kázání doprovázela hra na varhany. Okázalost církevních bohoslužeb a bohatá výzdoba kostelních interiérů měly zaujmout věřící a probudit v nich hlubší úctu k Bohu. Třebaže laudianismus narážel na odpor ortodoxních protestantů, nelze mu upřít, že nakonec dokázal oslovit značný počet věřících.

Jak tedy hodnotit období, které whigovští historici označili za „jedenáct let tyranie“? V době, kdy Karel I. vládl bez parlamentu, mnoho lidí připouštělo, že země tím nijak neutrpěla. Vybudovaly se nové cesty, vysoušení mokřin umožnilo zemědělcům obdělávat další půdu. Došlo také k pokusům zlepšit správu v jednotlivých hrabstvích a snížit nezaměstnanost. Anglie se těšila relativní prosperitě a míru. Dokonce i v průběhu občanské války mnoho Angličanů vzpomínalo na toto období jako na „zlatý věk“ monarchie. Rozpory mezi Korunou a opozicí byly na sklonku 30. let hluboké, ale nikoli nepřekonatelné. Budoucí rojalisty i „revolucionáře“ spojovala navzdory ostré kritice vládní politiky, odporu vůči laudiánským reformám a obavám „politického národa“ ze ztráty dosavadních privilegií a svobod, především úcta k panovníkovi.

Důvody, které nakonec přinutily Karla I. ukončit osobní vládu, souvisely především s vývojem událostí ve Skotsku. „*Anglie prožívala šťastné dny ...*“, napsal s jistou nadsázkou Edward Hyde, „*ale pak se uprostřed tohoto štěstí a blahobytu objevil malý, stěží rozeznatelný mrak na severu, po němž zakrátko následovala bouře, která zničila všechnu krásu i plodnost [země] a přinesla jí rozklad a hanbu.*“ Hydeovo líčení bylo v jistém ohledu výstižné. Závěr první poloviny 17. století patřil bezesporu mezi nejdramatičtější období, jaké stuartovská monarchie po dobu své existence prožila.

I. Skotská rebelie

Hřmění, které oznamovalo nadcházející bouři, se ozvalo nejprve ze Skotska. Karel I. byl pevně odhodlán nastolit v zemi řád a náboženskou uniformitu. V červenci 1637 nařídil vydat novou modlitební knihu (*Book of Common Prayer*), na jejíž přípravě se významnou měrou podílel nenáviděný Laud. Pokus vnutit Skotům „papeženecké“ praktiky měl neblahé následky. Když děkan v katedrále sv. Jiljí v Edinburghu zahájil bohoslužbu podle nové *Book of Common Prayer*, jeho slova zanikla v pokřiku rozzuřených věřících, kteří po něm začali házet své Bible. Přivolané strážce sice výtržníky z chrámu vytlačily a dočasně obnovily pořádek, ale dav shromážděný v blízkosti katedrály narušoval obřad tlukotem do vstupních dveří a rozbíjením chrámových oken. Zástupce Koruny v Edinburghu, jenž během výtržností utrpěl zranění, informoval krále, že nyní musí své rozhodnutí buď odvolat, nebo zkrotit vzpurné poddané s pomocí armády. Markýz z Hamiltonu však zároveň Karla I. varoval, že Skotové jsou „posedlí ďáblem“ a pokud se Jeho Veličenstvo rozhodne použít sílu, může tak vyprovokovat další povstání v Anglii nebo Irsku.

Projevy nespokojenosti se šířily po celém Skotsku. Mnozí duchovní odmítali sloužit mši, přičemž jejich náhradníky očekávala nezáviděníhodná povinnost. William Annand, kněz v Glasgow, musel při odchodu z kostela čelit „*třiceti až čtyřiceti matrádnám, jež mu před biskupem a mířícím soudcem hlasitě spílaly ... V noci jej navíc několik zdivočelých žen bolestivě zbilo pěstmi a pruty a házelo po něm rašelinu.*“ Obavy o vlastní život donutily biskupa z Brechinu vykonávat bohoslužbu s párem nabítných pistolí, s jejichž pomocí udržoval zástup rozlícených věřících v bezpečné vzdálenosti.

Proč panovníkův příkaz vyvolal takové pobouření? Hlavní roli se hrál odpor, který skotští presbyteriáni pociťovali vůči anglikánské církvi. *Church of England* nebyla na rozdíl od skotského *Kirku* skutečnou protestantskou církví. Skotové již delší dobu dávali najevo své výhrady vůči připravované *Book of Common Prayer*; převážná část populace ji odmítala. Nelibost projevovali nejen presbyteriánští duchovní, ale i poddaní, měšťané, šlechta a v neposlední řadě někteří členové Tajné rady. Dokonce i šlechtici, na jejichž podporu panovník spoléhal, se postavili na stranu rebelů. Opozici podpořil například James Graham, hrabě z Montrose, o jehož loajalitě ke Koruně doposud nikdo nepochyboval. Tento fakt však král přezíral.

V očích Karla I. se jeho poddaní dopustili útoku na královský majestát, což považoval za neodpustitelný prohřešek. Panovníkův nekompromisní postoj vůči opozici ale nakonec vedl k tomu, že umírnění odpůrci Koruny se přiklonili k radikálům odmítajícím jakékoli ústupky. Žádná ze stran nehodlala ze svých nároků slevit. Náboženský manifest nazvaný Národní konvent z 28. února 1638 vyjadřoval odhodlání presbyteriánů bránit své náboženství proti jakýmkoli zásahům zvenčí. Tato proklamace měla obrovský ohlas; s jejím obsahem se ztotožnila většina Skotů. Tzv. *covenanteři* mohli oslavovat „*den, který spojil skotský národ s Bohem*“. V zásadě lze říci, že Skotsko sjednotil odpor vůči záměru Karla I. reformovat skotskou církev.

Do čela opozice se postavil Archibald Campbell, markýz z Argyllu. Argyll patřil k nejbohatším šlechticům ve Skotsku. V roce 1637 panovníka důrazně varoval před pokusem zasahovat do vnitřních záležitostí skotské církve. Navzdory členství v Tajné radě sympatizoval s rebely. Otevřenou podporu *covenanterům* vyjádřil teprve ve chvíli, kdy Karel I. odmítl jeho návrhy na urovnání sporu.

V listopadu 1638 církevní shromáždění rozhodlo o zrušení episkopátu, což znamenalo faktické popření královské moci. Panovník mohl jen bezmocně přihlížet, neboť vzhledem k tehdejšímu stavu anglické armády nepřipadal vojenský zásah v úvahu. Loďstvu i pozemním oddílům se nedostávalo peněz na výplatu žoldu, nákup zbraní, střeliva a další výstroje. K výcviku čerstvých rekrutů chyběli profesionální důstojníci. Dosažení kompromisu ale bylo velmi obtížné; král a *covenanteři* si vzájemně nedůvěřovali. Čas míru se nachýlil ke konci. Zdálo se, že zbývá pouze jediné východisko – válka.

OBRÁNCI COVENANTU

Karel I. se rozhodl zastrašit rebely silou. Válečná rada vypracovala plán, který na papíře působil velmi impozantně. V zásadě se jednalo o akci pozemních a námořních jednotek, která sledovala čtyři základní cíle. Hlavní královská armáda měla překročit anglo-skotské hranice a donutit nepřítele k ústupu na sever. Důležitou roli přitom hrála námořní flotila, která zajišťovala vylodění 5000 mužů pod velením Hamiltona u Aberdeenu a zároveň by prováděla blokádu východního pobřeží Skotska. Ze západu by pak zaútočily jednotky irských katolíků v čele

s Antrimem a ovládl Kintyre. Posledním cílem byl Dumbarton, kde se měl vylodit Wentworthův kontingent. Skotové by pak museli rozdělit své síly a čelit napadení z východu i ze západu. Válečná rada předpokládala, že souběžný útok hlavní královské armády a Hamiltonových oddílů rozdrtí nepřítele v Lowlands, kde očekávala nejsilnější odpor. Spolehala také na podporu loajálních roajalistů, jejichž aktivita by vázala část nepřátelských sil.

Připravovaná operace předpokládala nasazení armády o síle 6000 kavaléristů a 24 000 pěších vojáků, což zdaleka přesahovalo finanční možnosti Koruny. Načasování útoku kladlo velké nároky na přesnou koordinaci jednotek; velitelé jednotlivých kontingentů však mohli jen stěží udržovat spojení s vrchním velením. Třebaže panovník věnoval velkou pozornost budování námořní flotily, její síly na plánovanou operaci nedostačovaly. Realizace plánu v tomto rozsahu byla vzhledem k nízké profesionalitě důstojníků, nedostatečnému výcviku rekrutů a zoufalému nedostatku financí prakticky vyloučena.

V lednu 1639 Karel I. jmenoval na místo vrchního velitele Thomase Howarda, hraběte z Arundelu, který však neměl s vedením moderního boje prakticky žádné zkušenosti. Zástupcem vrchního velitele se stal Robert Devereux, hrabě z Essexu. Jeho jmenování do jisté míry vyvážilo výběr nekompetentního Arundela, neboť Essex působil delší dobu v nizozemských službách v boji proti Španělům. Panovník chyboval i ve výběru velitele jízdních jednotek. Rozhodl se pro Henryho Riche, hraběte z Hollandu, jenž měl pověst lehkomyšlného, nadutého a neschopného aristokrata. Despekt, s nímž Skotové komentovali jmenování velitele jízdy, svědčí o Hollandových nevalných kvalitách. Především se ale jednalo o nešťastný zásah do kompetencí vrchního velení, neboť Holland získal v rozhodování značnou samostatnost. Velení flotily svěřil král Hamiltonovi, ačkoli vévoda neměl pro tento úkol žádné předpoklady a sám se zdráhal panovníkovu nabídku přijmout. Otázkou zůstává, zda si Karel I. vůbec uvědomoval rizika, jimž bude jeho armáda za těchto okolností vystavena.

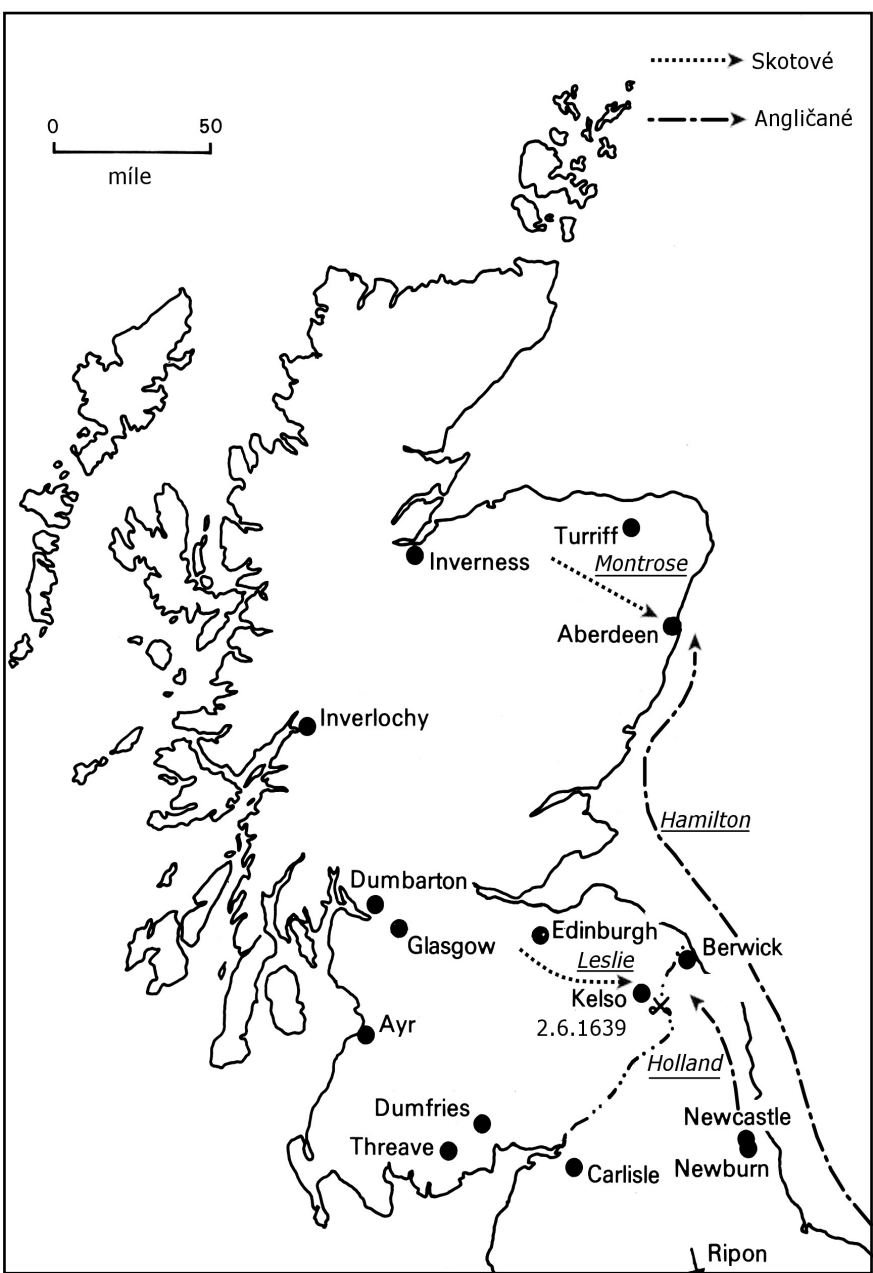
Další palčivý problém představovalo zajištění výzbroje a výstroje. Ukázalo se, že mnoho zbraní je v nevyhovujícím stavu. Vybavení řady rekrutů bylo pro nadcházející tažení naprosto nedostatečné; výzbroj tvořily převážně luky a šípy. Důstojníci, kteří odpovídali za výcvik,

nepatřili mezi profesionály. Nízká morálka mužstva vedla k častým dezercím. Na jaře 1639 skýtala královská armáda žalostný pohled.

Alexander Leslie, vrchní velitel skotských jednotek, sice neměl schopnosti vojenského génia, ale na druhé straně si počínal energicky. *Covenanteři* zdokonalili systém zásobování, čímž se do určité míry omezily například problémy s nedostatkem střeliva. Mužstvo bylo lépe vyzbrojeno, armádu nesužovala nízká morálka. Leslie si rovněž nemohl stěžovat na nedostatek zkušených důstojníků a vojáků. Řada z nich měla bohaté válečné zkušenosti, neboť šlo o žoldnéře, kteří bojovali ve třicetileté válce na kontinentě a nyní se starali o výcvik nových rekrutů. Potíže s financováním vojska se podařilo dočasně vyřešit prostřednictvím veřejných sbírek. Presbyteriánští duchovní vyzývali věřící, aby „*vyprázdnili své měšce*“ na obranu *Covenantu*. Opozice se přitom nijak nezdráhala použít důraznější prostředky. Ti, kteří Národní konvent odmítli, byli vystaveni hrozbě rekvizice majetku.

Skotové se nikoli bezdůvodně obávali vylodění nepřítele na západním pobřeží. Karel I. spoléhal na Wentwortha, jehož kontingent se měl vylodit u Dumbartonu. Poloha přístavu byla pro přepravu posil z Irska výhodná. Ve městě navíc zůstávala posádka loajální Koruně a vrchní velení předpokládalo, že vylodění Wentworthových jednotek proběhne bez problémů. *Covenanteři* si dobře uvědomovali strategický význam Dumbartonu a když 23. března 1639 zajali lstí guvernéra města, tamní posádka přešla na jejich stranu. Panovníkovy plány se začaly hroutit ještě dříve, než invaze začala. Antrimova irská armáda o síle 10 000 mužů nebyla ničím jiným než výplodem jeho představitosti. Tím, že Skotové vyřadili ze hry Wentworthovy oddíly, zabránili napadení západního pobřeží.

Potíže pronásledovaly také Hamiltona. V březnu 1639 jeho vojáci shromáždění v Yarmouthu očekávali královskou flotilu, která je měla přepravit do Aberdeenu. Naložování invazních jednotek se oproti předchozímu očekávání značně protáhlo, což rozhodujícím způsobem přispělo ke ztroskotání celé operace; 30. března 1639 obsadily přístav jednotky *covenantanů*. Zatímco anglická flotila s invazními jednotkami zmateně křižovala u skotských břehů, hlavní královská armáda se připravovala k přesunu na anglo-skotské hranice. Vážný problém představovalo zásobování, které se vyznačovalo značnou těžkopádností. Dodávky zásob

Tažení covenanterů na počátku léta 1639

totiž organizovali úředníci v Londýně, kteří navzdory vši snaze nedokázali včas reagovat na požadavky armádního velení. Katastrofální úroveň vybavení a naprosto nedostatečný výcvik vojenských jednotek byly důsledkem chvatu, s nímž se při tažení proti Skotům postupovalo. Hamiltonovy oddíly sice tvořilo téměř 5000 mužů, ale zacházet s mušketou dokázalo pouze 200 vojáků. Potíže v zásobování doprovázely chronické problémy s nedostatkem peněz, nechuť důstojníků z řad aristokracie pokračovat v tažení a nízká morálka mužstva. V zásadě lze říci, že jednotky Karla I. vykazovaly známky rozkladu ještě dříve, než zahájily boj s nepřítelem.

Na konci května 1639 se královská armáda utábořila v Berwicku, nedaleko anglo-skotských hranic. Vrchní velení chtělo využít krátké přestávky k doplnění zásob a očekávalo také příchod posil. 2. června obdržel Karel I. zprávu, že armáda *covenanterů* minula Kelso, vzdálené jen několik mil na sever. Panovník nařídil Hollandovi, aby na nepřítele okamžitě zaútočil. Velitel jezdeckta měl k dispozici 1000 kavaléristů, jejichž krytí zajišťovalo 3000 pěšáků. Leslieho jednotky ale čítaly 8000 mužů. Holland se na ně neodvážil zaútočit; sledoval skotské oddíly z bezpečné vzdálenosti a pak vydal příkaz k ústupu.

Tato blamáž ještě více prohloubila demoralizaci královské armády. Karel I. nepochyboval o tom, že hlavní vina padá na Hollandovu hlavu, ale na druhé straně jej zachvátily pochybnosti, zda vůbec dokáže Skoty porazit. Zatímco skotské jednotky stály na anglo-skotských hranicích, královské oddíly se nacházely v rozkladu. Někteří důstojníci a dvořané zcela otevřeně hovořili o nutnosti s *covenantery* vyjednávat, což panovníkovu frustraci dále prohlubovalo. Poté, co Londýn odmítl žádost Korumy o půjčku, král souhlasil se zahájením mírového jednání.

Karel I. přijal delegaci Skotů jen s největším sebezapřením. Snadno si lze představit jeho znechucení, když musel vyjednávat s předáky skotské opozice, které donedávna označoval za zrádce. Ačkoli panovník prohlásil, že raději zemře na bojišti, než aby splnil „nemístné a zavrženíhodné“ požadavky rebelů, nezbývalo mu než přistoupit na jejich podmínky. Příměří, jež znepřátelené strany uzavřely 19. června 1639 podpisem tzv. pacifikace z Berwicku (*Pacification of Berwick*), považoval za ponižující. Dohoda předpokládala rozpuštění anglické i skotské armády. Král souhlasil se svoláním parlamentu a církevní synody, které měly spor

definitivně vyřešit. Skotové pocítovali skvělé zadostiučinění. Zdálo se, že budoucnost země a církve mají ve svých rukou.

STRAFFORDŮV PLÁN

Počáteční nadšení však rychle vyprchalo. Panovníkovo počínání budilo jen nedůvěru a obavy. Karel I. chápal dohodu s *covenantery* jako nutné zlo. Uvědomoval si, že potřebuje čas a peníze k vyzbrojení vojska, neboť podmínky smlouvy nehodlal dodržet. Další neúspěch ale nemohl riskovat. Ještě předtím, než opustil Berwick, napsal krátký dopis Wentworthovi, v němž jej požádal o pomoc. Karel I. považoval irského místokrále za muže, s jehož přispěním dokáže krizi úspěšně překonat. Spoléhal na Wentworthovy schopnosti a doufal, že vyřeší finanční problémy, které svazovaly Korunu ruce. Krátce poté, co místokrál dorazil do Londýna, jej panovník jmenoval členem Válečné rady a zástupcem vrchního velitele. V listopadu 1639 udělil Wentworthovi titul hraběte ze Straffordu.

Strafford si vytkl za cíl upevnit autoritu krále. V první řadě bylo nezbytné odčinit příčiny vojenských neúspěchů a porazit Skoty. Zároveň považoval za nezbytné umlčet opozici, která neustále kritizovala záměry Koruny. Zatímco královští zmocněnci pokračovali v jednání s *covenantery*, Karel I. na Straffordovu radu nařídil opevnit Berwick, Carlisle a Hull, rozhodl o vypsání nové lodní daně, jejíž výnos chtěl použít na další tažení, a vydal instrukce k zajištění dodávek zbraní. Panovník rovněž neskryval svou nespokojenost s průběhem letního tažení. Na konci roku 1639 zbavil Arundela vrchního velení a na jeho místo dosadil Algerna Percyho, hraběte z Northumberlandu, jenž stál nyní v čele pozemních i námořních jednotek. Neschopného Hollanda nahradil Edwardem Conwayem; nový velitel jízdy měl bohaté válečné zkušenosti z bojišť v západní Evropě.

Klíčový problém představoval opět nedostatek financí. Karel I. musel získat nejméně 300 000 liber, aby mohl ve válce se Skoty pokračovat. Hrabě Strafford proto doporučil panovníkovi svolat parlament. Domníval se totiž, že nebude obtížné získat subsidie. Podpora poslanců však byla velmi vrtkavá. Ačkoli všichni zákonodárci vystupovali jako loajální poddaní Koruny, ve skutečnosti měl panovník obtížnou pozici, zejména pokud šlo o peníze.

Když 13. dubna 1640 zákonodárci zasedli ve Westminsteru, ukázalo se, že Dolní sněmovnu do značné míry ovládli odpůrci Koruny. Král se pokusil obměkčit poslance emotivním projevem, v němž uznal výběr lodní daně za nezákonný. Třebaže někteří členové obou parlamentních komor s panovníkem sympatizovali, naděje na získání finanční pomoci se postupně vytrácela. Hlavní příčina neúspěchu Koruny spočívala ve výši subsidií, které požadovala. Zatímco lodní daň činila maximálně 15 000 liber na hrabství ročně, panovníkův návrh počítal s částkou přesahující 40 000 liber. Poté, co vyšlo najevo, že zástupci parlamentu vyjednávají s *covenantery*, Karel I. považoval situaci za neudržitelnou, a proto 5. května 1640 tento tzv. Krátký parlament rozpustil.

Ani krach vyjednávání nepřinutil panovníka pozměnit původní plán. Strafford naléhal na krále, aby k financování armády využil mimoparlamentních zdrojů. Domníval se, že Koruně zbývá bez ohledu na dosavadní neúspěchy dostatek prostředků k tomu, aby srazila *covenantery* na kolena. Karel I. nejprve požádal Londýn o úvěr ve výši 300 000 liber a poté nařídil zahájit výběr daní. Zároveň pověřil Strafforda, aby pokračoval v jednání se Španělskem o poskytnutí vojenské pomoci. Puritáni to ovšem považovali za přípravu katolického spiknutí s cílem zvrátit reformaci na Britských ostrovech. Nabyli dojmu, že král hodlá zaprodat Anglii Španělům. Londýn zachvátily silné nepokoje. V řadě dalších měst panovala napjatá atmosféra, množily se útoky na představitele laudiánského kléru; hysterické projevy nenávisti vůči Laudovi a anglikánské církvi se stupňovaly.

Karel I. nepřikládal těmto událostem větší význam. Bez ohledu na neutěšený stav financí nařídil královským místodržitelům v severních hrabstvích svolat oddíly milice. Vrchní velení svěřil Straffordovi, ale ani jeho rozhodnost a iniciativa nedokázaly vyřešit všechny problémy, které sužovaly královskou armádu. Verbování a vyzbrojení vojenských jednotek probíhalo velmi liknavě, neboť rozkaz Koruny šlechta ignorovala. Vojsko sužoval také nedostatek zkušených velitelů. Karel I. se proto uchýlil k velmi nepopulárnímu kroku; začal najímat šlechtice katolického vyznání, což vyvolalo fámy o budování „*papeženeckého vojska*“. Toto opatření bylo navíc kontraproduktivní; katolíci s důstojnickou hodností si nikdy nezískali respekt a poslušnost řadových vojáků, kteří patřili v převážné míře k protestantům. V důsledku nevalné disciplíny mužstva se snížila celková bojeschopnost vojska.

KORUNA PROTI COVENANTERŮM

Covenanteri pochopili, že spor s Korunou nelze urovnat diplomatickým jednáním. Každá presbyteriánská komunita musela tedy poskytnout armádě přesně stanovený počet mužů, kteří procházeli výcvikem pod vedením zkušených důstojníků. Nespornou výhodou představovala dobrá bojová morálka mužstva a kromě toho nizozemská podpora zajišťovala Skotům dodávky zbraní, což do určité míry omezilo problémy s výzbrojí. Edinburská vláda se shodovala v názoru, že v okamžiku, kdy bude anglická armáda připravena, Karel I. zaútočí; stupňující se válečné přípravy tomu nasvědčovaly. Přikázala proto Lesliemu, aby udeřil jako první.

Vikomt Conway, velitel anglických jednotek na severu Anglie, si hrozbu nepřátelského útoku nepřipouštěl. Když 20. srpna 1640 Leslieho armáda o síle 25 000 mužů překročila řeku Tweed, Angličané propadli panice. Conway nařídil svým vojákům ustoupit k Newcastleu a naléhavě žádal panovníka o posily; střet s nepřítelem se neodvážil riskovat. Postup Skotů nenarážel prakticky na žádný odpor. Většina obyvatelstva zachovávala striktní neutralitu, v některých městech příchod *covenanterů* dokonce vítali.

Karel I. přikázal Conwayovi, aby zabránil Lesliemu v obsazení severních hrabství. Vikomt se mezitím snažil posílit obranu Newcastleu. V době, kdy královské jednotky do značné míry paralyzovala panika vyvolaná obavami z příchodu protivníka, Skotové byli ve vzdálenosti pouhých několika mil od města. V postupu na jih jim nyní bránila pouze řeka Tyne. Conway proto rozkázal svým vojákům střežit brod u Newburnu, vzdáleného několik mil západně od Newcastleu.

Dne 29. srpna 1640 vojsko *covenanterů* dorazilo k Newburnu. Leslie nařídil pěším jednotkám přebrodit řeku. Zároveň nechal rozmístit dělostřelecké baterie tak, aby postupujícím oddílům poskytovaly účinnou palebnou podporu. Angličané se pokusili nepřítele zastavit, ale útok královské jízdy ztroskotal na odporu disciplinované skotské pěchoty. Početní převaha Skotů pak donutila k ústupu i zbývající anglické jednotky. Conway považoval situaci za beznadějnou; ještě téhož večera nařídil vyklidit Newcastle. Následující den město obsadila Leslieho armáda.

Vzhledem k finanční tísní musel Karel I. skoncovat s iluzorními představami, jimž se doposud oddával. Vydržování armády o síle